

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Козловського Юрія Михайловича на дисертаційну роботу **Тушницького Назара Ігоровича** на тему: **«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX – початок XXI ст.)»**, що представлено на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка

Актуальність дисертаційної роботи.

У складній соціальній ситуації, яку зараз переживає наша країна, особливої ваги набуває формування духовних цінностей особистості. На жаль, низка позитивних педагогічних традицій виховного характеру у закладах вищої освіти, яка успішно розвивалася наприкінці століття, нині мало використовується. Зокрема, це стосується виховної роботи зі студентами, з формуванням у них ціннісних орієнтацій, професійних цінностей тощо. Ціннісні орієнтації, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу, відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи щабель її розвитку, регулюють діяльність та поведінку. Зміни в системі ціннісних орієнтацій неминуче деформують усталені уявлення щодо найважливіших інститутів суспільного життя, перегляду світосприйняття, моральних норм. Така ситуація обґрунтовує потребу в істотному реформуванні освіти, передусім юридичної.

Глибоке усвідомлення та осмислення таких понять, як моральна культура, духовна культура, система цінностей, ціннісні орієнтації тощо, покладені в основу формування системи професійних цінностей юриста. Своєю чергою, ґрунтовна система професійних цінностей юриста слугує гарантом формування професійних навичок належного рівня.

Тому вивчення позитивного досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки є важливим у контексті розвитку духовності майбутніх фахівців.

Наявність суперечностей між об'єктивними потребами в розвитку християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем гуманізації професійної підготовки; необхідністю підвищення рівня загальнолюдських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення використання досвіду формування християнських цінностей студентів; значним історичним досвідом формування християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення й використання цього досвіду на сучасному етапі окреслює проблему здійсненого дослідження. Проблема відноситься також до перспективних, оскільки, до останнього часу не була об'єктом спеціальних педагогічних досліджень: це вимагає серйозних наукових розвідок, що і зроблено в рецензованій дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Високу актуальність дисертаційного дослідження підтверджено тим, що вона відповідає науковому напряму кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка». Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми «Теоретико-методичні засади особистісного і професійного розвитку сучасного фахівця в умовах інтеграції у міжнародний освітній простір» (номер державної реєстрації 0121U113179).

Тема затверджена (протокол № 12/19 від 30.09.2019) та уточнена (протокол № 8/22 від 04.04.2022) вченою радою Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

У дисертації проведено ретроспективний аналіз, який доводить, що християнські цінності завжди відігравали важливу роль у забезпеченні та охороні людського буття, були незамінними в справі забезпечення здорового морально-психологічного самопочуття людини як творця історії; доведено, що християнська педагогіка, яка базується на загальнонаукових, загальнопедагогічних та релігійних принципах, має національне спрямування, пропагує рівність людей, засуджує насильство, жорстокість, закликає майбутніх юристів до совісності, милосердя, гуманізму, толерантності, духовного збагачення; обґрунтовано вибір періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, яка охоплює 1991-2023 рр., та визначено критерії періодизації, в основу яких покладено комплекс чинників; визначено та охарактеризовано основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний; висвітлено провідні аспекти формування християнських цінностей; показано, що християнство – це виховний чинник, що спрямовує особистість до досконалості, формує її духовно багатою, сильною, високоморальною, оскільки Біблія є цінною пам'яткою культури всього людства; обґрунтовано використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей шляхом вивчення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; запропоновано рекомендації щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): апробовано застосуванні методик, які базуються на історичному досвіді формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей та доведено, що використання цих методик позитивно впливає на рівень сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх юристів.

Нові факти, одержані здобувачем

У дисертаційній роботі Тушніцького Н. І. *вперше* на основі цілісного й системного ретроспективного аналізу розкрито генезу та особливості формування християнських цінностей майбутніх юристів упродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття як педагогічного явища; охарактеризовано проблему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки та окреслено можливості її розв'язання; проаналізовано процеси гуманізації професійної підготовки у контексті єдності християнських, загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; *висвітлено* теоретичні концепції та

практичні методики формування християнських цінностей майбутніх юристів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття; *розроблено періодизацію* формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки у вітчизняному освітньому просторі протягом досліджуваного періоду (перехідний 1991-2004 рр. із субперіодами оновлення суспільного життя України та адаптації до нових умов духовного розвитку в умовах гуманізації правової освіти; базовий 2005-2019 рр. із субперіодами гуманізації правової освіти в умовах боротьби українців за нові духовні християнські цінності та актуалізація християнських цінностей у період військової агресії росії); *екстремальний* 2020-2023 рр. із субперіодами впливу пандемії COVID-19 на розвиток цінностей та гуманістичні позиції студентства й повномасштабної війни як якісно нового етапу формування і розвитку цінностей студентів юридичних спеціальностей); *виявлено* основні напрями розвитку теорії та практики формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки (цілеспрямованого та ієрархічного розвитку особистості, відповідності природі виховання, індивідуального підходу, посилення виховної діяльності закладів вищої освіти та суспільного спрямування формування християнських цінностей, актуалізації вибіркових курсів гуманістичного спрямування); *окреслено можливості* використання досвіду гуманізації професійної підготовки та розвитку загальнолюдських цінностей у процесі формування християнських цінностей майбутніх юристів; *удосконалено* термінологічний апарат проблеми та методики формування християнських цінностей на основі використання історичного досвіду; *конкретизовано* зміст, методи і форми формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки шляхом розробки вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»; *до наукового обігу введено* нові дані, факти, теоретичні ідеї, здійснено наукову інтерпретацію християнських цінностей майбутніх юристів засобами гуманізації професійної підготовки, що може стати джерелом для розвитку нових напрямів педагогічних досліджень; *подальший розвиток отримали* основні поняття й дефініції предмета дослідження та виявлення прогресивних ідей щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки.

Значення отриманих автором результатів для практики полягає в тому, що проаналізовано та апробовано на практиці обрані методики формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей на основі узагальнення історичного досвіду; розроблено та апробовано вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»; одержані результати запропоновано для програм факультативних курсів та виховних заходів закладів вищої освіти; розроблено методичні рекомендації щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів, а також відповідне науково-методичне забезпечення.

Одержані результати дослідження мають теоретичне спрямування та є практично значущими, оскільки можуть бути використані у педагогіці вищої школи для формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації змісту професійної підготовки та викладачами під час викладання

навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», спецкурсів історико-педагогічного та методологічного спрямування, підготовки відповідних навчальних програм, підручників і посібників, у написанні наукових праць, магістерських робіт тощо.

Результати дослідження впроваджено у роботу низки закладів вищої освіти: Херсонського державного аграрно-економічного університету (довідка № 390/02-22/01 від 29.05.2023), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 43-Н від 29.05.2023), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 718 від 22.05.2023), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка № 67-01-1280 від 31.05.2023), Техніко-економічного фахового коледжу Національний університет «Львівська політехніка» (довідка № 141 від 22.05.2023).

Основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорювалися та отримали схвальну оцінку на засіданнях та наукових семінарах кафедри іноземних мов і кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (2020-2023).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, відповідають меті та завданням роботи. Достовірність дослідження забезпечено аналізом джерельної бази, зокрема значного обсягу наукової літератури з досліджуваної проблематики, документації університетів України; ефективним застосуванням комплексу підходів та методів наукового дослідження відповідно до його мети і завдань; позитивними результатами впровадження матеріалів дослідження у роботу закладів вищої освіти України.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Наукові положення ґрунтуються як на теоретичних здобутках дисертанта, так і на ретельному аналізі чималої джерельної бази (205 найменувань, з них 12 іноземними мовами), який дав змогу об'єктивно проаналізувати категоріальний базис дослідження, провести теоретичний аналіз проблеми, забезпечити оптимальне використання адекватних наукових методів дослідження.

На наш погляд, структура дисертації та її результати дозволяють стверджувати, що дисертант реалізував усі окреслені завдання, розкрив тему чітко й послідовно. Слід зазначити, що компоненти наукового апарату повністю корелюють між собою.

Вважаємо, що мета й завдання дослідження, поставлені дисертантом, послідовно реалізовані.

Загальні висновки переконливо відображають результати здійсненого дослідження.

Матеріали дослідження обговорювались на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях.

Зміст поданих анотацій відображає зміст дисертації та висвітлює її суттєві аспекти й основні положення.

Характеристика основних положень роботи

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних

висновків, списку використаних джерел (205 найменувань, з них 12 іноземними мовами), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 304 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках. Робота містить 4 рисунки та 8 таблиць на 9 сторінках.

У вступі обгрунтовано актуальність дослідження; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; подано джерельну базу дослідження; представлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження; відображено особистий внесок здобувача у публікаціях, підготовлених у співавторстві; презентовано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – *«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як науково-педагогічна проблема»* – висвітлено результати ретроспективного аналізу проблеми формування цінностей в системі освіти, проведено термінологічне дослідження джерел, з'ясовано сутність та особливості християнських цінностей, визначено специфіку загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; виявлено чинники впливу на формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки у досліджуваній період.

Заслугує уваги ґрунтовний аналіз дисертантом історичного середовища формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки наприкінці ХХ та початку ХХІ століття в Україні.

Позитивне враження справляє узагальнення Н.І. Тушніцького, що на зміну технократичної освітньої парадигми має прийти гуманістична парадигма освітньої діяльності, спрямована на формування людини, яка, на основі позитивних особистісних та соціальних ціннісних установок, зможе адаптуватися до сучасних життєвих умов та успішно впоратися з виконанням професійних та соціальних завдань.

Дисертант детально висвітлює ключові поняття дослідження, характеризує ціннісні орієнтації як спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу, що відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи щабель її розвитку, регулюють діяльність та поведінку.

Автором встановлено, що під цінностями розуміють головні та важливі цілі життя й основні засоби досягнення цих цілей. Спрямованість людини на певний набір цінностей характеризує її ціннісні орієнтації, тобто загальний керівний принцип її поведінки.

Н.І. Тушніцький висновкує, що основою морально-етичного виховання є християнська педагогіка, яка базується як на загальнонаукових та загальнопедагогічних, так і на релігійних принципах, а його найвища місія полягає у формуванні морально-правових почуттів майбутніх юристів.

У другому розділі – *«Періодизація розвитку християнських цінностей майбутніх юристів в контексті гуманізації освіти (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)»* – обгрунтовано вибір періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей, яка охоплює 1991–2023 рр., охарактеризовано періоди

та субперіоди, визначено критерії періодизації, проаналізовано теоретичні концепції формування цінностей; висвітлено провідні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки; описано результати вивчення стану практичних аспектів формування християнських цінностей юриста.

У дисертації проведено термінологічне дослідження довідкових джерел, що дало змогу автору грамотно використати зрозуміти категорії «період», «періодизація», «критерій періодизації».

Позитивної оцінки заслуговує розроблена автором періодизація, яка охоплює період 1991-2023 рр.

Значущим результатом дисертаційного дослідження вважаємо виокремлені та охарактеризовані основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний, а також висвітлення основних аспектів формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей (особистісний, креативний та теологічний).

У третьому розділі – *«Узагальнення досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей та можливості його використання»* – висвітлено узагальнений теоретичний досвід та методики формування християнських цінностей як засобу гуманізації професійної підготовки; описано результати апробації вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; викладено методичні рекомендації щодо використання історичного досвіду формування цінностей майбутніх студентів юридичних спеціальностей:

Автором обґрунтовано використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей шляхом вивчення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології». Пропонований курс інтегрує ціннісні компетентності, які містяться у переліку компетенцій юриста, і дає можливість розвинути та вдосконалити їх формуванням християнських цінностей.

Н.І. Тушніцьким апробовано і підтверджено на практиці, що вивчення пропонованого курсу позитивно впливає і підвищує рівень загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Ми погоджуємося з дисертантом, що християнські цінності позначаються на загальнолюдських цінностях за визначеними параметрами, зокрема: альтруїзм, культурна ідентичність, особистий розвиток, соціальна взаємодія, соціальні стосунки та духовність. Події останніх місяців війни підтвердили, що прагнення свободи і вірність Богові для більшості українців понад усе. Зокрема, це виражено у благодійності, яка має давнє історичне коріння і тісно пов'язана з християнськими цінностями.

Особливої уваги заслуговують рекомендації щодо використання досвіду щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), зокрема забезпечення формування

загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей в умовах гуманізації професійної підготовки шляхом формування християнських цінностей у межах вибіркового курсу; акцентування ціннісних аспектів професійної діяльності студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; сприяння розвитку загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей засобами вибіркового курсу, зокрема курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; акцентування важливості безперервного професійного розвитку студентів юридичних спеціальностей у контексті особистісних цінностей, які базуються на історичному досвіді та змінах у правовій системі, оскільки зміна парадигми юридичної освіти наблизить стан української системи до надання якісної правової допомоги громадянам; впровадження нових технологій та інноваційних методів навчання не лише для професійних цілей, але й з метою розвитку ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором

Основні результати дослідження оприлюднено у 12 публікаціях: 5 статей у виданнях, що належать до переліку наукових фахових видань України, 7 праць апробаційного характеру.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Оцінюючи дисертацію Тушніцького Назара Ігоровича загалом позитивно, відзначаючи її високий кваліфікаційний рівень, виокремимо низку дискусійних питань, які потребують пояснень і уточнень, зокрема:

1. У підрозділі 2.1 дисертант, презентуючи розроблену періодизацію формування християнських цінностей майбутніх юристів, детально описує перехідний період 1991-2004 рр. із субперіодами оновлення суспільного життя України та адаптації до нових умов духовного розвитку в умовах гуманізації правової освіти. Однак, на наш погляд, було доцільно коротко описати пропедевтичний період (до 1991 року) радянських часів. Це би краще пояснило труднощі першого субперіоду, коли християнські цінності поверталися в суспільство після десятиліть заборони радянською владою Віри, релігії і народних обрядів.
2. Ми погоджуємося з автором, що для формування християнських цінностей доречно й ефективно використовувати мистецькі та літературні твори, які виходять на загальнолюдські цінності, зокрема поема Івана Франка «Мойсей». Водночас, робота би виграла, коли б була доповнена принаймні переліком тих творів української і зарубіжної літератури, які є багатим матеріалом для формування цінностей (твори Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Тараса Шевченка, Ліни Костенко та багатьох інших).
3. Вважаємо дуже вдалим і педагогічно умотивованим висновок дисертанта, який теоретично і практично доводить позитивний вплив сформованих християнських цінностей особистості на цінності загальнолюдські і професійні. Однак, слід було більш акцентувати увагу на цій думці, оскільки вона важлива не лише для юридичних спеціальностей, а може бути використана в інших дослідженнях.

4. Оскільки результати дисертаційного дослідження представлені переважно в наукових статтях та методичних рекомендаціях, радимо автору розробити та опублікувати методичний посібник щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Вказані зауваження та побажання не стосуються основного змісту рецензованої роботи і не впливають на загальний високий рівень наукового дослідження, достовірність та обґрунтованість висновків дисертанта й не зменшують наукову значущість виконаної дисертації.

Висновок

Отже, рецензоване дисертаційне дослідження Н. І. Тушніцького на тему: «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Тушніцький Назар Ігорович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Рецензент:

професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Ю.М. Козловський

Підпис Козловського Ю.М. засвідчую,
Вчений секретар Національного університету
«Львівська політехніка», к.п.н., доцент

Р.Б. Брилинський